

IN MEMORIAM

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 52 (1)/2020, s. 211–215

Henryk Lulewicz (22 kwietnia 1950–21 maja 2019) in memoriam

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2020.016>

W maju 2019 r. polska historiografia poniosła olbrzymią stratę. Po trwającej kilka lat chorobie zmarł jeden z najwybitniejszych badaczy Wielkiego Księstwa Litewskiego – dr hab. Henryk Lulewicz, prof. Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk.

Henryk Lulewicz urodził się w Sokółce na Podlasiu. Pierwszych kilkanaście lat życia spędził we wsi Bagny w gminie Dąbrowa Białostocka. Z regionem podlaskim był związany przez całe życie, zawsze chętnie wracając w rodzinne strony. Obszarowi temu poświęcił również część swoich późniejszych publikacji naukowych. Niemniej dorosłe życie spędził przede wszystkim w Warszawie. Tu w 1970 r. rozpoczął studia na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. W czasie studiów poznał Andrzeja Rachubę, z którym do końca życia pozostawał w głębokiej przyjaźni. Łączyło ich również wiele przedsięwzięć naukowych. Obaj znaleźli się na seminarium prof. Tadeusza Wasilewskiego (wówczas jeszcze docenta), który zaszczepił w nich szerokie spojrzenie na historię dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowo-Wschodniej, ale szczególnie – przez wybór konkretnych tematów prac magisterskich – zainteresował dziejami Wielkiego

Księstwa Litewskiego. Profesor Lulewicz napisał pod kierunkiem swego mistrza pracę na temat czynnika wyznaniowego w polityce nominacyjnej Zygmunta III w odniesieniu do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jej pokłosie stanowił pierwszy naukowy artykuł młodego badacza pt. *Skład wyznaniowy senatorów świeckich Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania Wazów*, który ukazał się w „Przeglądzie Historycznym” w 1977 r. Do dziś nie stracił on na swej aktualności.

Po studiach Lulewicz rozpoczął pracę jako asystent w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Ponadto przez wiele lat prowadził zajęcia na Wydziale Polonistyki, a także na kierunku filologia bałtycka na tej samej uczelni. Jednocześnie przygotowywał (ponownie pod kierunkiem Tadeusza Wasilewskiego) rozprawę doktorską, stanowiącą logiczne rozszerzenie jego wcześniejszych badań, pt. „Elita polityczno-społeczna Wielkiego Księstwa Litewskiego w połowie XVII w.” Obronił ją w grudniu 1984 r. Należy żałować, że praca ta nie została wydana drukiem. Stanowi bowiem wciąż ważny punkt odniesienia dla historyków zajmujących się badaniem litewskich elit w XVII w. Jako adiunkt Lulewicz pracował w Instytucie Historycznym UW do 1995 r., kiedy to został zatrudniony w Instytucie Historii Polskiej Akademii Nauk. W 2004 r. podjął równocześnie pracę na Akademii Podlaskiej (później Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny) w Siedlcach, w tamtejszym Instytucie Historii (następnie Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych), gdzie pracował do 2014 r. W okresie zatrudnienia w Siedlcach Lulewicz wykształcił blisko 40 licencjatów i magistrów. Ponadto pod jego kierunkiem powstały dwie rozprawy doktorskie.

Po obronie doktoratu stopniowo wykrystalizowały się nowe zainteresowania badawcze Lulewicza. Pozostały one nakierowane na Wielkie Księstwo Litewskie, jednak na wcześniejszy okres: XVI w., a w pewnej mierze również drugą połowę XV stulecia. Przez wiele lat zbierał materiały do rozprawy habilitacyjnej, którą opublikował w 2002 r. Praca stanowi pokłosie dogłębnych kwerend przeprowadzonych w archiwach i bibliotekach Europy Wschodniej (oprócz Polski: w Rosji, na Białorusi, Litwie, Ukrainie). Śmiało można stwierdzić, że monografia pt. *Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588* zapewniła mu trwałe miejsce w ścisłej elicie najwybitniejszych badaczy dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego, nie tylko w Polsce, ale z uwzględnieniem także historiografii

innych państw. Autor dotarł do wielu nieznanych wcześniej archiwaliów, które pozwoliły na wyciągnięcie nowych wniosków, a także uszczegółowienie i ukazanie w nowym świetle znanych faktów. W ten sposób powstało obszerne dzieło opisujące okres wzajemnych stosunków polsko-litewskich w kluczowym okresie po unii lubelskiej. Należy dodać, że to najważniejsze opracowanie w dorobku Lulewicza stanowi również świetne świadectwo jego wielkiej erudycji. Książka ta stała się podstawą habilitacji autora w 2003 r. (na forum Rady Naukowej IH PAN). Dzięki czemu Lulewicz mógł zająć stanowisko docenta, a następnie – w 2010 r. – profesora w IH PAN.

Okres zatrudnienia w IH PAN należy uznać za najbardziej owocny na polu naukowym. Wówczas to Lulewicz brał udział w realizacji wielu projektów badawczych, część z nich samemu inicjując. Większość z nich współtworzył z Rachubą, a oprócz tego z wieloma innymi współpracownikami z Polski, Białorusi i Litwy. Należy tu wymienić przede wszystkim wielotomowe edycje źródłowe, a także przygotowanie spisów urzędników oraz deputatów Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wśród publikacji źródłowych wypada wyróżnić opracowane samodzielnie przez Lulewicza *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*: tom pierwszy zawierający dokumenty z okresu bezkrólewi (począwszy od 1572 aż do 1764 r.) wydany w 2006 r. oraz tom drugi, obejmujący akta z okresu panowań królów elekcyjnych w XVI–XVII w. (Warszawa 2009). Edycje te stanowiły w jakimś stopniu efekt zainteresowań autora dziejami systemu parlamentarnego w Wielkim Księstwie Litewskim. W sposób szczególny dotyczyło to początkowego okresu po unii lubelskiej. Należy wspomnieć, że Lulewicz odnalazł i opublikował m.in. prawdopodobnie najstarszą zachowaną instrukcję sejmikową z obszaru Wielkiego Księstwa Litewskiego, mianowicie wileńską z 1570 r. (*Studia historyczno-prawne...*, Opole 2004). Ponadto wydał projekt obsady funkcji poselskich na Litwie, który powstał przed sejmem 1572 r. na potrzeby Mikołaja Radziwiłła „Rudego” (*Litwa w epoce Wazów...*, Warszawa 2006). Dokument ten świadczył o istnieniu wyraźnych powiązań klientalnych na Litwie już w tamtym okresie. Lulewicz poświęcił też kilka swoich artykułów – niezależnie od wspomnianej wyżej monografii – zjazdom litewskim okresu kolejnych bezkrólewi po wygaśnięciu dynastii Jagiellonów, m.in. drobiazgowo opisał jeden z najważniejszych

zjazdów litewskiej elity – o ważnych skutkach dla relacji polsko-litewskich – w Rudnikach w 1572 r. („Przegląd Historyczny” 2000, z. 2). Interesował go nie tylko przebieg wewnętrznych litewskich zgromadzeń, ale również ich prawne umocowanie w kontekście unii z 1569 r.

Wracając do udziału Lulewicza w ważnych przedsięwzięciach edycyjnych dotyczących Wielkiego Księstwa Litewskiego, należy zauważyć, że uczestniczył w przygotowaniu rejestrów podymnego województw: trockiego – samodzielnie (Warszawa 2000), a także razem z Rachubą – nowogródzkiego (Warszawa 2002) i połockiego (Warszawa 2018). Kolejny tom z tej serii – rejestry podymnego województwa mińskiego – nie został jeszcze opublikowany. Współ z innymi historykami (w tym ponownie z Rachubą) Lulewicz przygotował do druku spisy urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego: centralnych (Kórnik 1994), smoleńskich (Warszawa 2003), wileńskich (Warszawa 2004), trockich (Warszawa 2009), żmudzkich (Warszawa 2015), połockich (Warszawa 2018), mściśławskich (Warszawa 2019). Kolejny tom – urzędników województwa brzeskiego, którego współautorem jest Lulewicz – czeka na druk. Ponadto był on współtwórcą tomu pierwszego spisu deputatów do Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego, obejmującego lata 1582–1696 (Warszawa 2007). Współ z Rachubą Lulewicz wydał również *Pamiętniki Filipa, Michała i Teodora Obuchowiczów (1630–1707)* (Warszawa 2003). W ostatnich kilku latach Lulewicz pracował, znów razem z Rachubą oraz historykami z Białorusi, nad edycją akt sejmikowych województwa nowogródzkiego, które zapewne niebawem zostaną opublikowane.

Szczególną pozycję w twórczości naukowej Lulewicza zajmują biografie, jakie napisał on do *Polskiego Słownika Biograficznego*. Opublikował ich blisko 100. Są to w większości przypadków obszerne artykuły biograficzne (niektóre liczące nawet po kilkadziesiąt stron tekstu!) dygnitarzy i przedstawicieli znanych litewskich rodów magnackich z XV–XVII w., w tym wielu Radziwiłłów i Sapiehów. Należy podkreślić, że właściwie wszystkie powstały m.in. dzięki dogłębnej kwerendzie archiwalnej prowadzonej w Polsce i za granicą. Biografie te można uznać za wzorcowe. Stąd nic dziwnego, że ich autor był też częstym recenzentem życiorysów postaci związanych z Wielkim Księstwem Litewskim, pisanych do PSB przez innych badaczy. Być może właśnie biografie jego autorstwa zamieszczone w PSB ukazują

najlepiej, jak znakomity i wszechstronny warsztat naukowy posiadał Lulewicz. Niestety nie będzie mu dane napisać kolejnych artykułów biograficznych, choć przecież wiadomo, że przymierzał się do tego.

Lulewicz był jednym z najaktywniejszych członków Komisji Lituanistycznej działającej od początku lat 90. ubiegłego wieku przy Komitecie Nauk Historycznych PAN. Właściwie nie opuszczał corocznych – odbywających się zawsze we wrześniu – spotkań członków tego gremium, połączonych z konferencyjnymi obradami. Za każdym razem zabierał wówczas głos i – co istotne – zawsze miał coś interesującego do powiedzenia. Przez kilka lat Lulewicz pełnił funkcję przewodniczącego tej Komisji. Poza tym był członkiem redakcji „Rocznika Lituanistycznego”, powołanego do życia przez historyków działających w ww. Komisji.

Lulewicz był nie tylko znakomitym naukowcem, ale jednocześnie życzliwym, czynnym człowiekiem i kolegą, o czym osobiście wielokrotnie mógł przekonać się piszący te słowa. Zawsze znajdował czas, by podzielić się wiedzą i konkretnymi informacjami ze swojego domowego archiwum, powstałego dzięki licznym kwerendom. W różnorodny sposób wspierał też młodsze pokolenia historyków. Szczególnie podkreślimy wsparcie, jakiego udzielał historykom ze Wschodu, przede wszystkim z Białorusi.

Henryk Lulewicz zmarł 21 kwietnia 2019 r. i został pochowany na cmentarzu parafialnym w Rembertowie.

Tomasz Kempa (Toruń)

Nr ORCID: 0000-0002-9990-2412